

Науковий часопис національного педагогічного університету ім. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання та виховання. – Випуск 27: збірник наукових праць / за наук. ред. академіка В.І.Бондаря. – К. : вид-во НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2015. – С.151-156.

УДК. 371.1: 001.89

Раєвська І.М.
кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри теорії і методики
дошкільної і початкової освіти й психології
КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти»

Дослідницький аспект професійної діяльності педагога

У статті розглянуто сутність поняття «вчитель-дослідник» через розкриття специфіки його діяльності, визначено етапи формування знань, умінь і навичок дослідницької діяльності вчителя, виокремлено групу характеристик діяльності вчителя-дослідника.

Ключові слова: вчитель-дослідник, дослідницька діяльність, дослідницькі уміння, професійна діяльність педагога.

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки зміна парадигми освіти з традиційної на інноваційну потребує такого фахівця, який «... має розвинене педагогічне мислення, здатний до перетворювальної, конструктивної діяльності та мобільності» [4, с.34]. Акцент з вузько профільного розуміння вчительської професії переноситься на становлення особистості професіонала, котрий володіє готовністю до безперервної самоосвіти, може визначати стратегію власного професійного розвитку та саморозвитку, послідовно й безперервно вдосконалюватися, бути відкритим для отримання нового досвіду, вільно орієнтуватися у педагогічних інноваціях, глибоко усвідомлювати актуальні потреби освіти. Ці якості не видаються додатком до диплома про педагогічну освіту, а формуються у щоденній учительській праці. Ґрунтуючись на цій тезі, об'єктивно вважаємо, що педагогічна діяльність, в якій кожен вчитель міг би стати суб'єктом власного розвитку, спроможним добувати і переробляти інформацію шляхом самостійної дослідницької практики набуває великого значення.

Слід зазначити, що особливої уваги заслуговує формування у педагога дослідницьких умінь, що й підтверджується вимогами Державного освітнього стандарту вищої професійної освіти. Серед загальних характеристик освіченості спеціаліста виокремлюють навички володіння сучасними методами пошуку, обробки і використання інформації, вміння її інтерпретувати й адаптувати у своїй професійній діяльності. Необхідна також і готовність до професійно-педагогічної рефлексії, до аналізу складних об'єктів педагогічної дійсності як цілісних явищ, до узгодження цілей викладання свого предмета з цілями розвитку особистості учня, тенденціями функціонування навчального закладу на основі врахування інтегративних змін в інструментарії педагогічної діяльності. Тобто, дослідницькі дії, операції повинні входити до складу узагальнених професійних умінь педагога.

Особливого інтересу в межах нашого дослідження набувають праці вчених, у яких предметом спеціального дослідження є з'ясування ролі дослідницької діяльності у формуванні професійних рис майбутнього фахівця (В. Андреев, М. Князян, З. Курлянд, А. Матюшкін, Н. Недодатко, П. Підкасистий, Г. Сухобська, М. Фалько, О. Чугайнова, Т. Шамова та ін.). Шляхи формування дослідницьких умінь учителя в умовах практичної педагогічної діяльності та системі підвищення кваліфікації розглянуті Г.Скамниркою, В.Базелюком, З.Шершньовою, Ю.Кулюткіним, А.Марковою.

У контексті досліджуваної нами проблеми істотною є думка В.Сухомлинського, який пише: «Якщо ви хочете, щоб педагогічна праця давала вчителю радість, щоб повсякденне проведення уроків не перетворювалося в нудну одноманітну повинність, ведіть кожного вчителя на щасливу стежку дослідження» [6, с.70].

В. Андреев вважає, що вчитель як дослідник починає формуватися «мабуть тоді, коли починає вбачати протиріччя і проблеми у своїй педагогічній діяльності і в зв'язку з цим відчуває внутрішні потреби дослідити і вирішити їх» [1, с.82]. Педагогічне дослідження стало важливим

чинником становлення творчої особистості педагога. Однак, як показують досвід і спеціальні дослідження, більшість учителів з вищою педагогічною освітою, незалежно від їх стажу роботи і віку, практично не готові до здійснення такої діяльності, не володіють способами вирішення більшості типів дослідницьких завдань, відчувають суттєві труднощі при перебудові та організації своєї діяльності на дослідницькій основі.

Підготовка майбутніх вчителів у вищих навчальних закладах відстає від запитів сучасного суспільства, тому що все ще зберігає спрямованість освітнього процесу на підготовку вчителя-виконавця, а не дослідника. Базова педагогічна освіта – лише відправний пункт в безперервному, «довічному» процесі становлення вчителя, який прагне бути справжнім професіоналом найвищого рівня, що зазнає внутрішню потребу у дослідницькій, інноваційній роботі. Отже, учитель-дослідник – це нова якість педагога, котрий необхідний оновленій школі та сучасному суспільству.

У зв'язку з цим *метою нашої* статті є висвітлення комплексу якостей, знань, умінь та навичок, яким має володіти сучасний учитель-дослідник.

Узагальнюючи погляди вказаних науковців, ми розглядаємо дослідницьку діяльність як складний, динамічний, безперервний процес, який включає пізнавальну активність педагога і його творчий потенціал, здатність до рефлексивного мислення, готовність до професійної самоосвіти – всі ці якості спрямовані на пошук нових технологій навчання, генерацію практико-орієнтованих знань і формування ціннісних орієнтацій особистості.

Основою становлення вчителя-дослідника є саморозвиток, постійна праця. Творчий підхід до своєї справи і творче натхнення є тим пусковим механізмом, який формує вчителя-дослідника. Спираючись на педагогічну літературу, яка розглядає різні аспекти інноваційної діяльності в освіті, різні грані педагогічної праці, а також особистий досвід роботи педагога, ми спробуємо дати визначення категорії «вчитель-дослідник» та висвітлити основні напрями його діяльності.

Поняття «педагога-дослідника» можна розглядати через розкриття специфіки його діяльності одночасно педагогічної та науково-дослідної. Така єдність є основою, на якій базуються всі інші характеристики, серед яких можна виділити наступні:

- дослідницьке ставлення до себе і до свого об'єкту, рефлексивна поведінка;
- володіння навичками наукового аналізу освітнього простору;
- вміння знайти себе в сучасному поліпедагогічному просторі;
- динамічність і безперервність освіти, зростання власного професіоналізму;
- залучення до філософії (так враховуючи те, що рефлексивність є початковою характеристикою філософії, володіння педагогом цією властивістю робить його причетним до цієї науки).

А. Аронов, В. Васильєв, І.Фрумін, Б. Хасан виділяють наступні процеси, що становлять в цілому підготовку педагогів-дослідників [8]:

- освоєння фундаментальних предметних, педагогічних, психологічних знань;
- освоєння конкретних прийомів і технік педагогічної роботи;
- дослідження і рефлексія процесу власної освіти і власної педагогічної діяльності;
- самовизначення в різноманітті педагогічних цілей і підходів.

На підставі окреслених вище підходів можна сформувати групу характеристик діяльності педагога-дослідника:

- 1) володіння навичками наукового аналізу освітнього простору;
- 2) динамічність і безперервність освіти, зростання власного професіоналізму;
- 3) дослідження і рефлексія процесу самоосвіти і власної педагогічної діяльності;
- 4) освоєння фундаментальних предметних, педагогічних, психологічних знань;
- 5) освоєння конкретних прийомів і технік педагогічної роботи.

Науковець Ш.Таубаєва визначає наступні етапи формування знань, умінь і навичок дослідницької діяльності вчителя:

- Перший етап – вчитель освоює традиційні форми методичної роботи, що ґрунтуються на концепції педагогічної освіти, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.
- Другий етап – робота вчителя орієнтована на концепцію педагогічної творчості, вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду. Учитель аналізує та узагальнює свій досвід, досвід колег, виявляє дидактичні труднощі, шукає шляхи вирішення; формулює проблеми, використовує результати досліджень та передового педагогічного досвіду, адресованих до практики, знайомиться з технологіями навчання.
- На третьому етапі вчитель повинен усвідомити необхідність власної дослідницької діяльності, він приймає участь у розробці навчальних програм, вивчає можливості технології навчання та викладання свого предмета.
- Четвертий етап – вчитель вивчає свій досвід, розробляє авторські програми та навчально-методичні комплекси до них, розробляє окремі елементи технології навчання.
- П'ятий, завершальний етап передбачає підготовку вчителем наукових статей, написання ним наукових робіт, створення нових методик навчання і виховання, нової технології навчання [7].

Більшість науковців одностайні з думкою про те, що для дослідника важливо не стільки володіти тим чи іншим набором якостей, як здатність їх утримувати воедино, використовуючи як універсальний інструмент – метод особистого пізнання. Крім того, система вищої педагогічної освіти покликана надавати випереджаючий вплив на формування особистісних якостей вчителя, які дозволять йому вписуватися в сучасне суспільство з його сьогоdnішнім станом виробництва, науки, культури та його перспективами, тобто сприяти соціалізації педагога. Особистісний аспект сталого володіння

дослідницькими вміннями особливо важливий і для пізнання себе, свого «Я», своїх можливостей в професійному та особистісному самовизначенні. Сучасному вчителю, який активно бере участь у всіляких професійних конкурсах, фестивалях, конференціях, необхідно напрацювати додатковий матеріал, представити результати дослідницької роботи.

Сучасний педагог повинен бути дослідником і, займаючись цією діяльністю, підвищувати свій професійний рівень. Для розвитку дослідницької діяльності педагогу можна і потрібно шукати способи створення особливих умов, що спонукають до творчості навчального процесу.

Для визначення сутності педагогічної підтримки процесу самоактуалізації учителем потенціалів особистісного та професійного зростання в ході курсової підготовки, ми вважаємо важливим звернутися до загальних характерних особливостей становлення особистості вчителя в післявузівський період.

У професійному розвитку особистості вчителя виділяються три періоди:

- *підготовчий, довузівської підготовки*, пов'язаний з вибором професії;
- *початковий, вузівський період*, під час якого формуються основи професійно важливих умінь і властивостей особистості вчителя;
- *основний, післявузівський період*, який характеризується розвитком всіх сутнісних сил особистості вчителя з метою її найбільш повної самореалізації у професійній діяльності.

Теорія і тривала практика існування системи підвищення кваліфікації педагогів відіграють істотну роль у генезі ідеї безперервної педагогічної освіти, що знаходить вираження в такому способі життєдіяльності, який «характеризується гнучкістю мислення, здатність до швидкої переорієнтації, до відмови від звичних уявлень, до сприйняття нового, нетрадиційного» [5, с.28].

Саме на основному (післявузівському) етапі системи неперервної професійної освіти в процесі самостійної практичної діяльності, вимоги

соціальної дійсності задовольняються особистісним способом регулювання та організації життєдіяльності. Учитель, який підвищує ефективність професійної діяльності не тільки в результаті вдосконалення умов, але і за рахунок активізації власних можливостей, виявлення нових резервів особистості, розкриття своїх сутнісних потенціалів (інтелекту, світогляду, волі, моральних якостей, естетичного смаку, творчих здібностей і т.д.), неминує стає на шлях пошуку, в ньому пробуджується потреба в інноваційній діяльності. Це підводить нас до думки про те, що дослідницька діяльність вчителя не може бути долею обраних, а повинна бути притаманна кожному.

Пошукова активність пов'язана з більш високою формою – суб'єктною активністю, а значить і з активною, діяльнісною життєвою позицією. В такому випадку педагогічна діяльність стає не просто професією, а способом життя, тобто «життя і діяльність стають нероздільні» [8, с.114]. Про це свідчать біографії Я. Корчака, А. Макаренка, І. Песталоцці, В. Сухомлинського, С. Шацького, Р. Штайнера.

Особистісно-професійний саморозвиток вчителя в період післявузівської освіти може протікати мляво і не усвідомлено, затухаючи і запалитися знову при випадковому збігу обставин (зустрічі з цікавою інформацією, «значущими» людьми, результативним досвідом і т.п.). Погоджуючись з актуальністю створення в школі особливого середовища, здатного індукувати процеси саморозвитку в діяльності педагогів, ми так само схильні вважати, що в умовах підвищення кваліфікації таке середовище може мати більш інтенсивний характер, бути більш «рельєфним». Але для досягнення цієї мети необхідно змінити загальний підхід до системи підвищення кваліфікації вчителя. Вона повинна бути орієнтована на те, щоб представляти собою область для відтворення потенційних можливостей особистості. Таким чином, характерні особливості становлення особистості вчителя в післявузівський період, на наш погляд, задають зміст, організаційні принципи, можливі результати курсової підготовки вчителя-дослідника.

Визначаючи загальні підходи до педагогічного керівництва процесом розвитку вчителя-дослідника в системі післядипломної педагогічної освіти (далі ППО), ми враховуємо андрагогічний аспект підвищення кваліфікації, вважаючи, що в освіті дорослих, мова може йти про педагогічне керівництво як про педагогічну підтримку самопроцесів. Під педагогічною підтримкою саморозвитку вчителя-дослідника в системі ППО розуміємо особливу діяльність викладачів, методистів та інших співробітників інституту, яка можлива при наявності у них гуманістичної позиції, як базової умови підтримки, і являє собою превентивну і оперативну допомогу в саморозвитку. Для повного уявлення про поняття продуктивної педагогічної підтримки нам більш близькою є ідея О. Газмана, котрий пов'язує підтримку не з областю соціалізації особистості, а з областю індивідуалізації [2, с.58-59], а ми вважаємо, – її персоніфікації. Ми припускаємо, що педагогічна підтримка вчителя-дослідника полягає у наданні йому допомоги в науково-дослідницькій діяльності. Але така допомога, якщо її трактувати ширше, спрямована на підтримання цілісної свідомої самозміни особистості, а отже, полягає в створенні комплексу педагогічних умов, здатних детермінувати внутрішні умови для саморозвитку особистості педагога.

Отже, дослідницька діяльність на сучасному етапі є необхідністю і невід'ємною реальністю як процесу професійного навчання, так і професійно-педагогічної діяльності. Даючи характеристику діяльності педагога-дослідника, можна зробити висновок про те, що вчитель, який володіє дослідницькими вміннями, здатний активно і незалежно мислити, шукати нові варіанти рішення педагогічних ситуацій, зможе організувати процес навчання в школі на належному рівні, що відповідатиме вимогам сучасного суспільства.

Подальших наукових розвідок потребує дослідження питання ефективної підготовки вчителя-дослідника в системі вищої педагогічної освіти європейських країн.

Література

1. Андреев В. И. Педагогика. Учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. — Казань, 2000. — 600 с.
2. Газман О.С. Педагогическая поддержка детей в образовании или инновационная проблема / Новые ценности образования: десять концепций и эссе. – М.: Инноватор, 1995. -334с.
3. Дуда И.В. В помощь начинающему педагогу-исследователю. Красноярск: Кларетианум, 2002. -240с.
4. Інноваційний потенціал вищої педагогічної освіти: колективна монографія / Н.А.Глузман, Л.В.Коваль, М.М.Марусинець, Л.С.Петухова [за заг. ред. Л.В.Коваль]. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. -503с.
5. Олійник В. В. Модернізація системи післядипломної педагогічної освіти України в умовах змін / В. В. Олійник. // Післядипломна педагогічна освіта: європейські орієнтири та регіональні пріоритети: тези міжн. наук.-практ. конф., 10 – 11 вересня 2009 р., Біла Церква. / за наук. ред. В. В. Олійника, Л. М. Карамушки, Н. І. Клокар, Л. І. Даниленко. – Біла Церква: КОІПОППК, 2009. – С. 20 – 22.
6. Сухомлинский В. А. Разговор с молодым директором школы. / М.: Просвещение, 1982. - с.211.
7. Таубаева Ш. Исследовательская культура учителя. -Алматы: Алеем, 2000. -234с.
8. Щедровицкий Г.П. Система педагогических исследований (методологический анализ) // Педагогика и логика. - М.: Касталь, 1992. –с.254.

Раевская И.Н.

Исследовательский аспект профессиональной деятельности педагога

В статье рассмотрена сущность понятия «учитель-исследователь» через раскрытие специфики его деятельности, определено этапы

формирования знаний, умений и навыков исследовательской деятельности учителя, выделена группа характеристик деятельности учителя-исследователя.

Ключевые слова: учитель-исследователь, исследовательская деятельность, исследовательские умения, профессиональная деятельность педагога.

Raevskaya I.

Research aspect of teacher`s professional activity

In the article the essence of concept «teacher-researcher» is considered through characterizing aspects of teacher`s activity. Also the article states the stages of its knowledge, abilities and skills forming and the descriptions of teacher-researcher`s activity.

Keywords: teacher-researcher, research activity, research abilities, professional activity of teacher.